

Kwarteeuw ouderenzorg

Inbreng van verschillende zorgcircuits

Lieve Vanderleyden

Ouderen krijgen zorg vanuit diverse netwerken: het informele of het mantelzorgnetwerk en het professionele circuit (gesubsidieerd of op commerciële basis).

In dit artikel wordt vooral het zorgaspect belicht vanuit de invalshoek 'zorg ontvangen', met bijzondere aandacht voor de inbreng van de verschillende zorgcircuits over de periode 1974-2001.

We maken daarbij gebruik van drie onderzoeken naar de leefsituatie van ouderen in Vlaanderen die vooraf kort worden geduid. Hoewel het onderzoek van 2001 als ondergrens de leeftijd van 55 jaar hanteerde, beperken we ons hier, omwille van de vergelijkbaarheid, tot de groep van 65 jaar en ouder.

ACHTERGROND EN DOELSTELLING VAN LOVO

Met het LeefsituatieOnderzoek Vlaamse Ouderen (LOVO) zet het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie (CBGS) een traditie verder: repetitief onderzoek opzetten naar de leefsituatie van ouderen. De opeenvolgende *surveys* werden doorgevoerd met een tijdsverloop van tien jaar: in 1966 voor België

(zie onder andere Dooghe, 1967, 1968, 1969), nadien voor Vlaanderen - met name in 1974 (Dooghe en Vanderleyden, 1976) en in 1985 (Dooghe, Vanden Boer en Vanderleyden, 1988). De *survey* van 1995 werd voorbereid, maar om allerlei redenen uitgesteld. Het laatste leefsituatieonderzoek vond plaats in 2001.

Het onderzoek is opgebouwd als een drieluik. LOVO_1 verzamelt alle relevante basisgegevens over de vroegere en huidige leefsituatie van ouderen en over hun wensen en verwachtingen, dit aan de hand van interviews bij 2.500 zelfstandig wonende ouderen van 55 tot 90 jaar. Het onderzoek wordt gestroomlijnd rond een aantal thema's, zoals gezondheid en zelfredzaamheid; persoonlijke autonomie; wonen; arbeid, vrije tijd en ontspanning; relaties en netwerken; formele en informele hulpbronnen; subjectief welbevinden. De kwaliteit van leven is het centrale aandachtspunt. Door al deze dimensies en thema's heen loopt als rode draad de biografie van de persoon: geslacht, leeftijd, leefvorm, opleidings- en werkgeschiedenis, inkomen.

LOVO_2 zal zich toespitsen op rusthuisbewoners en LOVO_3, beperkt tot één cohorte, zal focussen op de intergenerationele solidariteit en transfers (onderzoek in de diepte).

Lieve Vanderleyden is *senior researcher*, met expertise op het vlak van het ouderenonderzoek, verbonden aan het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie.

De voorgaande leefsituatieonderzoeken behandelden een aantal vergelijkbare thema's, zoals gezondheid en graad van functioneren, zorgverlening en sociale participatie, relaties, huisvesting, zodat tijdreeksen kunnen worden samengesteld voor *items* die op identieke wijze werden bevraagd. In tegenstelling tot LOVO_1, dat 55 jaar als benedengrens hanteert, startten de vorige leefsituatieonderzoeken bij 65 jaar. De uitbreiding met de groep 55- tot 64-jarigen doet niets af aan het criterium van vergelijkbaarheid en heeft het voordeel dat inzichten kunnen groeien in heel de problematiek van pensionering en de gevolgen ervan voor de betrokkenen. Bovendien betreft het een generatie met een groot aantal zorgverleners zodat men een link kan leggen tussen de generatie van de zorgontvangers en die van de zorgverleners. LOVO wil een instrument aanreiken om op geregelde tijdstippen het profiel van de oudere bevolking in beeld te brengen en zo bijdragen tot antwoorden op relevante maatschappelijke vragen inzake de levensloop en leefsituatie van ouderen.⁽¹⁾

OUDEREN EN ZELFZORG

In elk van de genoemde Vlaamse leefsituatieonderzoeken werd gepeild naar de mate waarin ouderen een aantal dagelijkse activiteiten zelf doen

dan wel hiervoor een beroep doen op anderen. Het gaat hierbij niet om het vermogen tot (*capacity*), maar om de feitelijke verrichting (*performance*). Het gaat hoofdzakelijk om persoonsgebonden en huishoudelijke activiteiten. LOVO_1 vervolledigt met een aantal 'bijzondere' activiteiten (ook wel sociale *activities of daily living* genoemd, zoals tuinonderhoud, formulieren invullen, financiële verrichtingen doen enzovoort).

Lieve Vanderleyden
65-plussers zijn in toenemende mate valide.

Zelfzorg per activiteit

In totaal werden in LOVO_1 zeventien activiteiten voorgelegd (cf. tabel 1).

Ouderen doen in belangrijke mate aan zelfzorg: de meeste van de activiteiten verrichten ze zelf. Dat is in het bijzonder het geval voor de persoonsgebonden activiteiten. Zich wassen en tanden poetsen, zich aankleden en schoenen aantrekken, doen meer dan 90% van de 65-plussers zelf. De zelfzorg inzake voetverzorging ligt lager (65%). Ook de huishoudelijke activiteiten scoren hoog inzake zelfzorg. Behoudens het zwaar huishoudelijk werk, de was en de strijk, doen minstens zes op de tien ouderen alle andere activiteiten zelf. Hetzelfde geldt voor de 'bijzondere' activiteiten, met uitzondering van het tuinonderhoud.

Overeenkomstig de verwachtingen speelt het geslachtsgebonden karakter van vele huishoudelijke activiteiten nog een belangrijke rol. Het licht huishoudelijk werk, koffie of thee zetten, een warme maaltijd klaarmaken, wassen en strijken, wordt door veel meer vrouwen dan mannen verricht. De vuilniszak of -emmer buiten zetten is typisch iets voor de man. Zelf boodschappen doen, gebeurt door evenveel mannen als vrouwen.

Bij de 'bijzondere' activiteiten gaan meer mannen dan vrouwen aan de slag, behalve bij het aankopen van materiële zaken (geen significant verschil) en het klaarzetten van geneesmiddelen (meer vrouwen dan mannen doen dit). Overigens zijn de geslachtsverschillen ten aanzien van de 'bijzondere' activiteiten niet zo uitgesproken. Het grootste verschil geldt het tuinonderhoud: tweemaal meer mannen dan vrouwen doen dit zelf.

Tabel 1. *We van de 65-plussers verricht de volgende activiteiten, naar geslacht (in %)*

	Mannen (n = 641) ¹		Vrouwen (n = 829) ¹		Totaal (n = 1.470) ¹	
	Zelf ²	Iemand anders ³	Zelf ²	Iemand anders ³	Zelf ²	Iemand anders ³
Huishoudelijke activiteiten						
- Koffie of thee zetten	66	34	91	9	80	20
- Warme maaltijd klaarmaken	33	66	86	13	63	36
- Licht huishoudelijk werk	47	53	87	13	70	30
- Zwaar huishoudelijk werk	32	67	48	52	41	59
- De was doen	20	80	81	19	54	46
- De strijk doen	15	84	79	21	51	48
- Vuilniszak of -emmer buiten zetten	84	16	57	42	69	31
- Boodschappen doen	64	35	66	33	66	34
- Huishoudelijk werk regelen	47	52	91	9	72	28
Persoonsgebonden activiteiten						
- Zich aankleden en schoenen aantrekken	96	4	93	6	94	6
- Dagelijkse lichaamshygiëne	96	4	92	8	94	6
- Voetverzorging	79	21	55	45	65	34
'Bijzondere' activiteiten						
- Tuinonderhoud	60	22	27	52	41	39
- Formulieren invullen	71	29	55	45	62	38
- Financiële verrichtingen	74	26	61	38	67	33
- Materiële zaken aankopen	79	20	73	25	75	23
- Medicamenten klaarzetten	77	10	87	7	83	8

(1) n kan lichtjes variëren naargelang van de beschouwde activiteit.

De som van ² en ³ is soms kleiner dan 100% omdat de antwoordmogelijkheid 'niet van toepassing' in de tabel niet is afgedrukt. 'Niet van toepassing' betekent dat de activiteit niet wordt uitgevoerd en geldt voornamelijk voor tuinonderhoud (20%), medicamenten klaarzetten (9%), materiële zaken aankopen (2%). Voor alle andere activiteiten is het minder dan 1%. 'Weet niet' en 'geen antwoord' werden niet in de antwoordverdeling opgenomen wegens het zeer beperkte aantal.

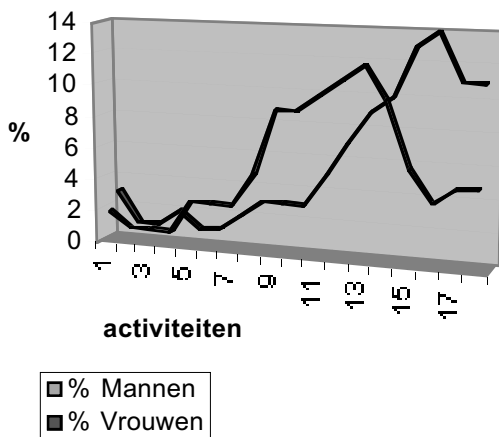
Bij stijgende leeftijd neemt de zelfzorg voor de meeste activiteiten af en treedt er vaker iemand anders op. De verschillen zijn het duidelijkst voor de fysiek lastigere handelingen zoals het zwaar huishoudelijk werk, het boodschappen doen, het tuinonderhoud. Verder geldt over het algemeen dat de eerder vastgestelde verschillen volgens geslacht blijven bestaan binnen elke leeftijdsgroep.

Synthese-index

Om de zelfzorg bij ouderen in beeld te brengen, werd een synthese-index samengesteld op basis van de 17 bevroegde activiteiten. 17% van de 65-plussers verricht zelf alle of op één na alle activiteiten; 3% voert zelf geen enkele activiteit uit. De grotere zelfzorg van vrouwen vergeleken met mannen blijkt uit

het feit dat dubbel zoveel vrouwen als mannen een groot aantal handelingen van het dagelijks leven zelf verrichten. Ter illustratie: 5% van de mannen en 11% van de vrouwen doet alle activiteiten zelf; eveneens 5% van de mannen en 11% van de vrouwen doet 16 van de 17 activiteiten zelf.

Figuur 1. Het aantal activiteiten dat door 65-plussers zelf wordt verricht, naar geslacht (in%)

Onder de alleenwonenden verdwijnt het geslachtsverschil. Met andere woorden, alleenwonende mannen vertonen nagenoeg een zelfde graad van zelfzorg als alleenwonende vrouwen. Overigens doen de alleenwonende ouderen het meest aan zelfzorg (in vergelijking met de ouderen die enkel met de echtgeno(o)t(e) of partner wonen en met degenen die samenwonen met kinderen). Een kwart van de alleenwonende mannen en 28% van de alleenwonende vrouwen doen alle of op één na alle activiteiten zelf. Bij de ouderen die enkel met de echtgeno(o)t(e) of partner wonen, is dat 6% van de mannen en 20% van de vrouwen.

IDENTITEIT VAN DE HULPVERLENER

Resultaten op basis van LOVO_1

Voor elk van de voorgelegde activiteiten die de ondervraagde zelf niet verricht, werd gevraagd naar de identiteit van degene die dit dan in zijn of haar plaats doet.

In het totaal konden voor elk van de activiteiten drie personen als hulpverlener worden aangestipt. De antwoorden werden samengevoegd zodat het totaal van de percentages de 100 overstijgt (zie tabellen 2 en 3: laatste kolom voor elke activiteit).

Voor nagenoeg alle activiteiten geldt dat de informele zorg in ruime mate primeert op de professionele zorgverlening. Binnen de informele zorg treedt de echtgeno(o)t(e) als belangrijkste hulpverlener⁽²⁾ naar voren. Zoals ook reeds uit ander onderzoek is gebleken (zie onder andere Jacobs en Bartiaux, 1995), komen kinderen - voornamelijk de dochter - op de tweede plaats, en, voor een aantal activiteiten, bijkomend de schoondochter.⁽³⁾ Zonen treden ook hier en daar op, bijvoorbeeld bij de boodschappen, maar hun inbreng is doorgaans geringer, behalve bij het buitenzetten van de vuilniszak of -emmer. De inbreng van andere informele zorgverleners (kleinkind, zus of broer, ander familielid, vriend, kennis, buur) is veeleer beperkt. Formele zorg van een dienst, zoals gezinszorg⁽⁴⁾ of een dienst warme maaltijden, is enkel substantieel bij een aantal huishoudelijke activiteiten zoals het licht en het zwaar huishoudelijk werk. Hier heeft ook de privékracht een inbreng: 9% van de ondervraagden doet er een beroep op voor de schoonmaak; 3% maakt er gebruik van voor de was en/of de strijk.

Bij de 'bijzondere' activiteiten zoals tuin-

onderhoud, formulieren invullen en dergelijke komt de echtgeno(o)t(e) of partner eveneens op de voorgrond; de inbreng van dochters en zonen is hier aan elkaar gewaagd. Alleen voor het tuinonderhoud komen zonen meer tussenbeide en ook de privé-kracht levert terzake een niet onbelangrijke bijdrage.

De privé-kracht is dé hulpbron bij uitstek voor de voetverzorging: 16% van de 65-plussers doet een beroep op een pedicure (in verhouding tot degenen die deze activiteit niet zelf uitvoeren, komt dit neer op bijna de helft van de respondenten). Ook de verpleegster of verzorgende blijkt er van wezenlijk belang (10%). De echtgeno(o)t(e) komt hier slechts op de derde plaats (4%).

Het belang van de echtgeno(o)t(e) als hulpverlener neemt af naarmate een hogere leeftijdsklasse wordt bereikt. Dit heeft zonder twijfel te maken met de beschikbaarheid: op hogere leeftijd is de echtgeno(o)t(e) minder of niet meer in staat te helpen of is hij of zij overleden. Dit laatste geldt meer voor mannen dan voor vrouwen, waardoor minder vrouwen dan mannen een beroep kunnen doen op de partner. Dit kan men vaststellen voor nagenoeg alle activiteiten: het aantal mannen dat de echtgenote als hulp vermeldt, is beduidend groter dan het aantal vrouwen dat de echtgenoot aanstipt.

Een opmerkelijke vaststelling is dat de eerder aangegeven tendens dat bij stijgende leeftijd de inbreng van de echtgeno(o)t(e) daalt, zich minder voordoet bij mannen dan bij vrouwen. Mannen vallen terug op de partner voor een aantal huishoudelijke activiteiten en de leeftijd doet niet of minder terzake. Enkel in de hoogste leeftijdsklasse (75+) valt het aandeel van de echtgenote enigszins terug. Bij de

vrouwen daarentegen is het aandeel van de echtgenoot niet alleen lager; het daalt tevens continu bij toenemende leeftijd.

Welke zorgcircuits? Vergelijking over de periode 1974-2001

Ook in vorige leefsituatieonderzoeken werd gepeild naar zelfzorg versus hulp van anderen bij een aantal activiteiten inzake persoonsverzorging en huishoudelijke verzorging. Voor

een optimale vergelijking werd de identiteit van de hulpverlener geglobaliseerd weergegeven en beperken we ons tot die activiteiten die in beide leefsituatieonderzoeken voorkomen.

Op basis van de beschikbare data werd voor de periode

1974-1985 de hulpverlening in het huishouden en bij persoonsgebonden activiteiten vergeleken (zie Vanderleyden, 1987). Hoewel er geen fundamentele veranderingen vielen aan te wijzen, was er toch een tendens dat de 65-plusser vaker zelf de handeling uitvoert en zich derhalve onafhankelijker opstelt, althans ten aanzien van de huishoudelijke taken. Met het nodige voorbehoud wegens de niet-identische vraagstelling van de twee bevraagmomenten, werd verder geconstateerd dat in 1985 vergeleken met 1974, minder ouderen hulp rapporteren van gezin, familie of vrienden bij een aantal activiteiten.

Deze vaststellingen kunnen worden doorgetrokken. Globaal beschouwd is er een toenemende zelfzorg bij de ouderen. Dit is duidelijk het geval bij de huishoudelijke activiteiten⁽⁶⁾, iets minder voor de persoonsgebonden handelingen als aankleden en zich wassen. Voor voetverzorging wordt er, vergeleken met 1985, meer een beroep gedaan op iemand anders.

Lieve Vanderleyden

Alleenwonende mannen vertonen nagenoeg een zelfde graad van zelfzorg als alleenwonende vrouwen.

”

Tabel 2. Identiteit van de hulpverlener bij het uitvoeren van persoonsverzorgende activiteiten door 65-plussers: vergelijking tussen het leefstijtuonderzoek van 1974 (n=1.958), 1985 (n=1.478) en 2001 (n=1.470) (in %)

	Aankleden en schoenen aantrekken			Dagelijkse lichaamshygiëne			Voetverzorging		
	1974 ¹	1985	2001	1974 ¹	1985	2001	1974 ¹	1985	2001
Zelf	91	94	94	90	95	94	72	73	65
Iemand anders:		6	6		5	6		26	34
- Echtg/partner		3	2		2	1		5	4
- Kind/schoonkind		2	1		1	1		5	3
- Ander familielid ²		*	*		*	*		1	*
- Vriend, kennis, buur		*	*		*	*		1	*
Totaal mantelzorg ³	9	6	4	9	4	2	16	12	7
- Verpleegster, bejaardenhelpster/voetsvrouw (verzorgende), dienst warme maaltijden		1	3		1	4		3	10
- Privé-kracht		*	*		*	*		12	16
Totaal professionele zorg ³	*	2	3	1	2	4	12	15	26
Activiteit wordt niet uitgevoerd		*	*		*	*		*	*

⁽¹⁾ Hoewel ook in het onderzoek van 1974 werd gevraagd naar de identiteit van de hulpverlener, zijn de detailgegevens niet meer beschikbaar.

⁽²⁾ Het betreft kleinkinderen, zussen/broers, andere familie.

⁽³⁾ Het totaal van de mantelzorg en de professionele zorg overschrijdt het totaal vermeld onder 'iemand anders' aangezien meerdere hulpverleners konden worden aangestipt.

(*) 0,5% of minder.

Tabel 3. Identiteit van de hulpverlener bij het uitvoeren van huishoudelijke activiteiten door 65-plussers: vergelijking tussen het levensituatieonderzoek van 1974 (n=2.000), 1985 (n=1.478) en 2001 (n=1.470) (in %)

	Koffie of thee zetten		Warm maalt klaarmaken		Licht huishoudelijk werk		Zwaar huishoudelijk werk		Was/strijk ²		Vuilniszak buiten de deur zetten	
	1974 ¹	1985	1974 ¹	1985	1974 ¹	1985	1974 ¹	1985	1974 ¹	1985	1974 ¹	1985
Zelf	60	79	51	52	63	51	67	70	31	34	41	54
Iemand anders:	21	20	48	36	30	33	30	30	65	58	46	38
- Echtg/partner	15	16	30	26	21	21	21	21	23	22	29	16
- Kind/schoonkind	5	3	11	5	8	8	6	6	21	12	10	15
- Ander familielid ³	1	1	3	1	2	2	1	1	4	3	2	3
- Vriend, kennis, buur	1	*	2	2	*	1	1	1	2	2	1	4
Totaal mantelzorg ⁴	40	22	48	46	33	48	32	29	57	50	39	48
- Verpleegster, bejaardenhulpster/poetsvrouw (verzorgende), dienst warme maaltijden	-	1	4	4	3	1	1	4	8	8	14	1
- Privé-kracht	*	*	1	1	1	1	2	2	9	9	3	2
Totaal professionele zorg ⁴	*	*	2	5	4	2	2	6	14	17	23	3
Activiteit wordt niet uitgevoerd	*	*	*	*	1	*	*	-	*	*	*	2

⁽¹⁾ Hoewel ook in het onderzoek van 1974 werd gevraagd naar de identiteit van de hulpverlener, zijn de detailgegevens niet meer beschikbaar.

⁽²⁾ In 1974 werd enkel gevraagd naar het doen van de was; in 2001 werd de activiteit was/strijk afzonderlijk opgevraagd, de resultaten hier betreffen enkel de was.

⁽³⁾ Het betreft kleinkinderen, zussen/broers, andere familie.

⁽⁴⁾ Het totaal van de mantelzorg en de professionele zorg overschrijdt het totaal vermeld onder 'iemand anders' aangezien meerdere hulpverleners konden worden aangestipt.

(*) 0,5% of minder.

Tweede markant gegeven is de reeds eerder vermelde belangrijke inbreng van de echtgeno(o)t(e) of partner, een inbreng die nagenoeg constant is gebleven of zelfs in stijgende lijn gaat. De inbreng daarentegen van kinderen of schoonkinderen blijkt in de meeste gevallen te zijn teruggefallen. De bijdrage van andere familieleden en van buren en vrienden of kennissen is beperkt. Ze bedraagt ten hoogste 5% bij de verschillende activiteiten. En ze neemt ook verder af. Deze ontwikkelingen worden geïllustreerd met een voorbeeld. Het zwaar huishoudelijk werk dat in 1985 in 65% van de gevallen iemand anders voor zijn of haar rekening nam (tegenover 58% in 2001), wordt in 23% van de gevallen door de echtgeno(o)t(e) opgenomen en in 21% van de gevallen helpen de kinderen. In 2001 is de inbreng van de echtgeno(o)t(e) nagenoeg dezelfde (22%), ondanks de grotere zelfzorg en dus de geringere afhankelijkheid van anderen. De inbreng van de kinderen daarentegen is gedaald naar 12%.

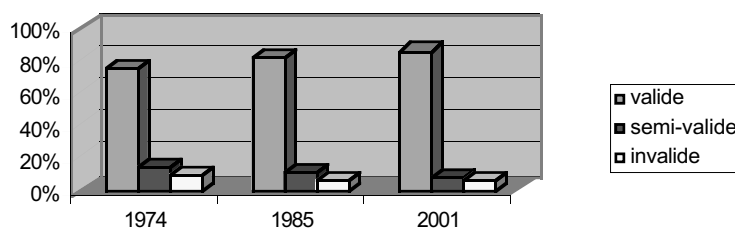
Ten derde is er een toenemende professionele zorgverlening, gepaard gaand met een terugval in de ondersteuning door het mantelnetwerk. Dit manifesteert zich bijvoorbeeld duidelijk ten aanzien van het zwaar huishoudelijk werk, maar doet zich ook voor bij andere huishoudelijke taken en bij persoonsverzorging.

In Nederland geven de data over veranderingen in de leefsituatie van ouderen over de periode 1991-1999 geen duidelijke trend te zien wat betreft het gebruik van informele zorg (de Boer e.a., 2001). Het aandeel oudere huishoudens - het betreft hier 55-plussers - dat in de afgelopen tien jaar gedurende een jaar informele hulp heeft ontvangen, schommelt rond 12%. Ook in LOVO_1 geldt de vaststelling dat ouderen die ondersteuning nodig hebben, de hulp vooral krijgen van hun partner, kinderen en andere familieleden, en in mindere mate van buren en vrienden. Eveneens in overeenstemming met LOVO_1 is de bevinding dat er meer informele hulp is bij huishoudelijke activiteiten dan bij persoonsverzorging.

Hoe kunnen deze evoluties in Vlaanderen worden geduid? Doen ouderen in toenemende mate aan zelfzorg omdat het moet (geen of minder hulp beschikbaar), omdat er meer kundigheid (*capacity*) is of zijn er nog andere verklaringsgronden?

Het blijkt dat de bekwaamheid zonder meer is toegenomen. Bij vergelijking doorheen de drie leefsituatieonderzoeken van de bekwaamheid van de ouderen voor een aantal activiteiten, wordt duidelijk dat 65-plussers in toenemende mate valide zijn⁽⁶⁾: van 75% in 1974 over 82% in 1985 naar 86% in 2001. Het aantal semi-validen wordt tussen 1974 en 2001 met de helft kleiner.

Figuur 2. Evolutie van de totale Invaliditeitsgraad onder 65-plussers in de periode 1974-2001 (in %)

De vraag of mantelzorgers minder beschikbaar zijn, desgevallend minder bereid zijn tot het bieden van hulp, of er gewoon minder mantelzorgers zijn, kan met de data van de opeenvolgende leefsituatieonderzoeken niet worden beantwoord. Onrechtstreeks is er enige aanwijzing, gebruik makend van de contactfrequentie met verschillende relatiecategorieën. Tussen 1985 en 2001 doet zich een opmerkelijke daling voor van de contacten, zich afspelend binnen één week tijd (het betreft zowel op bezoek gaan als bezoek ontvangen). Voor elk van de relatiecategorieën - kinderen/schoonkinderen, kleinkinderen, broers/zussen, andere familieleden, burens/vrienden/kennissen - daalt het percentage ouderen met minstens een wekelijks contact. De contacten met kinderen en schoonkinderen houden het best stand.

BETAALDE OF ONBETAALDE ZORG?

In een laatste punt gaan we ten slotte na of de zorg vanuit het informele netwerk betaald of onbetaald van aard is. LOVO_1 peilde naar het al of niet betalen voor de hulp bij een aantal taken (in de vorige leefsituatieonderzoeken werd dit *item* niet opgevraagd). Wordt de mantelzorger - zijnde het kind, schoonkind, kleinkind, zus of broer (schoonzus of schoonbroer), ander familielid, buur, kennis of vriend - betaald in geld, via een wederdienst of in natura, of is er géén betaling voor het klaarmaken van een warme maaltijd, het licht en het zwaar huishoudelijk werk, de was, de strijk, het tuinonderhoud, de boodschappen?

De resultaten geven aan dat er in minstens tweederde van de gevallen geen betaling is

voor de geboden hulp door een mantelzorger. In 12% tot 16% van de gevallen is er een geldelijke vergoeding. Een betaling via een

wederdienst of in natura is er in 5% tot 8% van de gevallen. Er zijn twee uitschieters inzake de betaling in *cash*: de boodschappen met 5% en het zwaar huishoudelijk werk met 26%. Mogelijke verklaring is dat zwaar huishoudelijk werk tijdsintensief is zodat andere dingen moeten wijken, terwijl boodschappen doen mits een

goede *timing* een geringere inspanning vraagt (bijvoorbeeld samen met de eigen boodschappen) en derhalve een geringere 'kost' impliceert. Wel dient opgemerkt dat een niet onbelangrijk aantal respondenten (tussen 6% en 13%) de vraag naar de betaling niet heeft beantwoord.

Zouden ouderen bij huishoudelijke taken enerzijds en bij persoonlijke verzorging anderzijds méér een beroep doen op de mantelzorger als ze van de overheid een geldelijke tussenkomst zouden krijgen om de mantelzorger te betalen?⁽⁷⁾

Voor hulp in het huishouden zou 21% van de 65-plussers dat zeker doen, 16% waarschijnlijk wel, 30% waarschijnlijk niet en 26% zeker niet. Ongeveer 7% bleef het antwoord schuldig. De percentages zijn ongeveer gelijkaardig voor wat de hulp bij de persoonsverzorging betreft: 18% zeker wel, 14% waarschijnlijk wel, 31% waarschijnlijk niet en 29% zeker niet, bij 8% onthoudingen. Mannen zijn iets meer afwijzend dan vrouwen; vrouwen zijn vaker onbeslist.

Globaal mag men zeggen dat om en bij 60% van de 65-plussers niet van plan is meer gebruik te maken van mantelzorg als de over-

Lieve Vanderleyden

Ouderen willen hun directe leefomgeving niet (over)belasten en houden zoveel mogelijk vast aan hun onafhankelijkheid.

”

heid met enige tegemoetkoming over de brug zou komen. Alleen wonen, uitsluitend met echtgeno(o)t(e) wonen of samenwonen met kinderen doet niet terzake.

BESLUIT

Ouderen doen in belangrijke en toenemende mate aan zelfzorg en dat heeft voor een deel te maken met hun grotere bekwaamheid om de activiteiten van het dagelijks leven uit te voeren. De ontvangen hulp komt hoofdzakelijk vanuit het informele netwerk, waarin de echtgeno(o)t(e) of partner een groot aandeel heeft. Kinderen zijn en blijven een schakel in dat ondersteuningsnetwerk, al blijkt hun aandeel wel terug te lopen bij het uitzetten van een tijdreeks. Overigens blijkt de inbreng van het informele circuit globaal beschouwd wat kleiner te worden en is er een ontwikkeling gaande waarbij het formele circuit aan belang wint. Een geldelijke tussenkomst van de overheid om de mantelzorger te betalen, is voor nagenoeg 60% van de ouderen geen reden om meer gebruik te maken van mantelzorg, al is de groep die frequenter mantelzorgers zou inschakelen toch niet te verwaarlozen. Op zich bieden de onderzoeksbevindingen een ondersteuning van de hypothese dat ouderen hun directe leefomgeving niet willen (over)belasten en zoveel mogelijk vasthouden aan hun onafhankelijkheid.

Lieve Vanderleyden

Er is een toenemende professionele zorgverlening, gepaard gaand met een terugval in de ondersteuning door het mantelnetwerk.

”

LITERATUUR

de Boer, A., J. Hessing-Wagner, M. de Klerk en S. Kooiker (2001), Gebruik van dienstverlening en zorgvoorzieningen. In: M.M.Y. de Klerk (red.), *Rapportage ouderen 2001. Veranderingen in de leef-situatie*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dooghe, G. (1967), *De bejaarden in België. I. Validiteit en invaliditeit*. Brussel, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie.

Dooghe, G. (1968), *De bejaarden in België. II. Huisvesting*. Brussel, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie.

Dooghe, G. (1969), *De bejaarden in België. III. Familiale en sociale relaties*. Brussel, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie.

Dooghe, G. en L. Vanderleyden (1976), *Levensvoorwaarden en behoeften van bejaarden*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel.

Dooghe, G., L. Vanden Boer en L. Vanderleyden (1988), *De leefsituatie van bejaarden*. Brussel, CBGS-Monografie 1.

Jacobs, Th. en F. Bartiaux (red.) (1995), *De hoogbejaarden en hun kinderen*. Brussel, Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden.

Jacobs, Th., L. Vanderleyden en L. Vanden Boer (red.) (2003), *Op latere leeftijd. De leefsituatie van 55-plussers in Vlaanderen*. Brussel, CBGS-Monografie.

Vanden Boer, L., Th. Jacobs, L. Vanderleyden, V. Audenaert en K. Pauwels (2001), *Het leefsituatieonderzoek Maamse Ouderen (LOVO). I. Thuiswonende 55-plussers. Onderzoeksdesign ± Theoretische achtergronden ± Concepten ± Meetinstrumenten*. Brussel, CBGS-Werkdocument 8.

Vanderleyden, L. (1987), De zorg voor de derde leeftijd. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, nr. 2-3, 239-256.

Lieve Vanderleyden

Het geslachtsgebonden karakter van vele huishoudelijke activiteiten speelt nog een belangrijke rol.

”

---

(1) Voor meer informatie over het onderzoeksdisejn, de concepten en meetinstrumenten wordt verwezen naar het werkdocument (zie: Vanden Boer, Jacobs, Vanderleyden, Audenaert en Pauwels, 2001). De monografie bundelt de onderzoeksbevindingen (zie: Jacobs, Vanderleyden en Vanden Boer, 2003. Deze bijdrage doet een greep uit het omvangrijke cijfermateriaal.

(2) De term 'hulpverlener' wordt gemakshalve gebruikt, al gaat het bij koppels niet steeds over hulp in de strikte betekenis van het woord, maar ook over rolverdeling.

(3) Het geslacht van het hulpverlenend kind werd in de tabellen 2 en 3 niet opgenomen aangezien enkel LOVO_1 over die informatie beschikt.

(4) Bij de bevraging werd de oude benaming 'bejaardenhulp' of 'hulp van een poetsdienst' gebruikt. Hier hanteren we de nieuwe term 'diensten voor gezinszorg' (inclusief poets hulp); de 'gezins- of bejaardenhelp(st)er' heet thans 'verzorgende'.

(5) De belangrijke toename in het percentage ouderen dat zelf de was of de strijk doet, heeft ongetwijfeld ook te maken met het vaker beschikken over een wasmachine.

(6) De totale invaliditeitscoëfficiënt weerspiegelt de bekwaamheid van de oudere voor tien activiteiten (zes activiteiten in verband met persoonsverzorging en beweging en vier huishoudelijke activiteiten).

(7) Het betreft geen uurloon, maar een forfaitaire geldelijke tussenkomst.